University of Tehran
Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Social Studies and Research in Iran

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

E- ISSN: 2588-6355

Clothing, Adornment, and the Body at the Crossroads of Religion, Tradition, and Modernity

Seyed Mohamad Javad Gorji[1] | Saideh Garousi [2] | Soodeh Maghsoodi[3]

1. Corresponding Author, PhD in Sociology, Faculty of Literature and Humanities, University of Martyr Bahonar, Kerman, Iran.
E-mail: sj.gorji@gmail.com
2. Department of Sociology, Faculty of Humanities Sciences, University of Martyr Bahonar, Kerman, Iran.
E-mail: sgarousi@uk.ac.ir
3. Department of Sociology, Faculty of Humanities Sciences, University of Martyr Bahonar, Kerman Iran.
E-mail: smaghsoodi@uk.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 9 January 2026
Received in revised form: 15 March 2026
Accepted: 20 April 2026
Published online: 23 September 2026

Keywords:
Body, Clothing, Makeup, Modernity, Religion, Tradition

ABSTRACT

The real-life body of each individual is influenced by social regulations and rules, and corporeality is important in understanding the structure of society. Clothing and makeup, the most prominent forms of corporeality, play a central role in the process of constructing and displaying identity and have extensive socio-cultural consequences.

The research is qualitative and based on the Strauss and Corbin data theory method with the participation of 22 young people aged 18 to 35 living in Mashhad, using a purposeful sampling method and observing maximum diversity. The data collection method was in-depth interviews.

The findings include concepts, subcategories, and categories after multi-stage analysis in causal, contextual, and interventional conditions, along with strategies and consequences. In contextual conditions, diverse and conflicting cultural norms and patriarchy; in causal conditions, pressure from norms, reference groups, and social dissatisfaction; and in interventional conditions, offering in the market and receiving social approval. These conditions have led to strategies of fusionism, the centrality of style, comfort, and the consequences of the entanglement of types of clothing and clothing as a spectacle.

According to findinges he clothing, makeup, and bodies of young people tell the story of their daily lives, which are being produced and reproduced at every moment in a continuous struggle between various forces. The body, in this way, is the product of a complex conflict between traditions, religious norms, and modernism.

Cite this article: Gorji, j. & Garousi, S. & maghsoodi,S. (2026) Dress, Makeup, and the Body at the Intersection of Religion, Tradition and Modernity. *Social Studies and Research in Iran, 15(3), 145-161.*
https://doi.org/10.22059/jisr.2026.405731.1680

Author(s) retain the copyright. Publisher: University of Tehran Press
DOI: https://doi.org/10.22059/jrd.2025.387019.668889

Extended Abstract

Introduction

Lifestyle changes in contemporary society are rooted in the economic, social, and cultural shifts of the late twentieth century—a transition often described as the move from modernism to postmodernism (Bell and Hollows, 2005: 5). The most significant aspect of this shift has been the movement of society's center of gravity from production to consumption and from economy to culture. Today, body management is viewed as a social construct intertwined with concepts such as power, culture, and identity (Sæle, Sæther, & Viig, 2021). The body is not merely a biological category but a symbolic entity upon which—and through which—power relations, class dynamics, and individual and collective identities are shaped and reflected. This approach is rooted in an effort to transcend the traditional mind-body dichotomy, emphasizing that the body is produced through social and cultural processes and reproduced by power relations and norms. The concept of embodiment demonstrates that the body is not only a vehicle for social action but also a product and reflection of social and cultural structures (Shilling, 1400).

Clothing and grooming, as the most prominent forms of embodiment, play a key role in the process of constructing and displaying individual and group identities, carrying significant sociocultural implications (Tanaka, 2022). Clothing—as a set of elements complementing the body—serves as a primary tool for social construction; it consciously or unconsciously conveys messages to others and influences the formation of impressions (Johnson, Lennon, & Rudd, 2014). Grooming is a profound means of embodying social norms, often driven by a desire to conform to socially constructed beauty standards heavily promoted by the media, advertising, and the fashion industry (Al-Samydai et al., 2021).

Methodology

This qualitative study employed the Strauss-Corbin grounded theory approach and involved 22 young adults (aged 18–35) residing in Mashhad between 2023 and 2024. A theoretical sampling method was used, selecting a diverse group of participants to achieve theoretical saturation. The data analysis process was conducted in detail, thoroughly examining the interview content from the participants' perspectives to capture their views. Research validity and rigor were ensured through the criteria of credibility, dependability, confirmability, and transferability. To ensure credibility, extensive rapport was established with research participants and throughout the interview process; furthermore, triangulation was employed by drawing upon diverse sources—such as articles, books, documentaries, and news media—as well as expert insights. To ensure dependability, coding underwent repeated reviews incorporating necessary consultations. To ensure confirmability, the accuracy of collected data was assessed by meticulously documenting conversations and providing sufficient details to the participants. Finally, to ensure transferability, the research context, conditions, and interview details were fully described, and the code structures and extracted themes were continuously compared against the raw data.

Findings

Concepts represent the understanding of phenomena achieved by breaking down information into independent conceptual components through the technique of labeling. Once formulated, these concepts constitute the contextual, causal, and intervening conditions, as well as the consequences and strategies regarding the clothing and grooming choices of young people.

In this context, norms characterized as traditional, modern, hybrid, and individualistic

interact with one another. Adherence to traditional norms does not necessarily imply purposeful, fully conscious behavior; rather, it often serves as a reaction to other types of norms. Modern norms—driven by a desire to transcend tradition and inspired by transnational standards—rapidly and vigorously challenge traditional practices, a conflict most visibly manifested in choices regarding clothing and personal grooming. Nevertheless, the blending of norms has enabled some young people to navigate the space between tradition and modernity.

Despite sweeping social changes, the influence of religious norms and Iranian traditions remains a key causal factor shaping choices regarding clothing and grooming, compelling individuals to a certain extent to conform to them. Consequently, individuals cite religious beliefs as the basis for their choice of attire; while the underlying roots of these beliefs vary from person to person, they nonetheless result in similar behaviors. These roots can be identified as deep-seated conviction, fear of social sanctions, and the pursuit of greater benefits. Also, The body serves as a symbolic arena for expressing social protest, manifested to society through clothing and personal grooming. Such acts of protest are primarily directed at the ruling system and its traditional supporters. Dissatisfaction with the establishment has instilled a sense of unease in some young people, leading them to reject the norms associated with the ruling power. Young people perceive their bodies through the lens of reference groups. The diversity of such groups has led to a variety of styles in clothing and grooming.

One of the intervening factors has been a health-oriented lifestyle.Improvements in the quality of life have brought about diverse changes in lifestyle, with the body serving as a prominent manifestation of this shift. Young people value health and actively strive to align their lives with it; however, the adoption of health-oriented lifestyle practices is shaped by market dynamics and socioeconomic status—factors that act as intervening variables in health outcomes. In a consumer society, the body is subject to the forces of supply and demand. Consumption is an aspect of distinction among citizens of modern society, manifested in their styles of embodiment. To gain social validation from specific groups, young people adopt particular styles of dress and grooming, expecting that conforming to the expectations of their target groups will secure the desired and anticipated status. Thus, at least three primary sources of social validation are considered to inspire three pivotal styles of dress.

The permeable boundaries between various value-normative systems have led to the blurring of tangible distinctions in clothing styles, with the practical manifestation of this trend being the integration of an individual's attire and grooming. Blending the traditional with the non-traditional—or the modern—has been the primary strategy.

The consequences for the lifestyles of young people have also included Intertwining of clothing styles, The Body as a Stage for Performance. In their private spheres, young people adhere to norms rooted in a sense of liberation, a lack of rules, total ease, and disorder; conversely, in semi-formal environments outside the home, they are bound by norms that impose restrictions, entail surveillance, and stem from social pressures , a normative conflict they experience across various social arenas. The body has become the most pervasive symbolic element of youth lifestyles. Its symbolic dimension enhances an individual's symbolic and cultural capital, thereby facilitating rapid upward mobility within the social hierarchy.

Conclusion

Sociological theories offer a partial explanation for the research findings—specifically Veblen’s concept of conspicuous consumption; Simmel’s perspective on the expression of individuality

within objective culture; Weber's analysis of status and social class; McKay's subcultural approach; Bourdieu's concepts of taste, fields, and habitus; and Shilling's discussion of the "unfinished body" project and the role of structures in its completion. At the same time, the culture and diverse lifestyles in Iran require more precise and in-depth study, as reliance on theory alone is insufficient to fully elucidate their various dimensions.

Despite the spread of global values across various dimensions of social life worldwide, the power of non-modern traditions and norms remains palpable and significant; these have persisted through either conflict or interaction with modernism and—even after undergoing re-evaluation—retain the capacity to shape the lifestyles of diverse social strata. Consequently, driven by the potent presence of three norm-generating sources, the body is navigated at the intersection of plural and conflicting norms—with the individual, the family, the environment, and the global village forming the four vertices of this framework—thereby dominating both the individual's objective reality and subjective consciousness.

Acknowledgements

This article is an independent scholarly work. The authors expresse sincere appreciation to the reviewers and the editorial staff of the journal for their valuable comments and efforts.

Conflict of Interest: According to the authors'statement, there is no conflict of interest in this article.

دانشگاه تهران
دانشکده علوم اجتماعی
موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران

Home page: https://jisr.ut.ac.ir/?lang=en

شاپا الکترونیکی: ۶۳۵۵-۲۵۸۸

پوشش، آرایش و بدن در تقاطع دین، سنت و مدرنیته

سید محمدجواد گرجی[۱]| سعیده گروسی[۲]| سوده مقصودی[۳]

۱. نویسندهٔ مسئول، دکتری جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر، کرمان، ایران. رایانامه:sj.gorji@gmail.com
۲. گروه آموزشی جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: sgarousi@uk.ac.ir
۳. گروه آموزشی جامعه‌شناسی، دانشکدهٔ ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: smaghsoodi@uk.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۵
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۳۱
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۷/۱

کلیدواژه‌ها:
آرایش، بدن، پوشش، دین، سنت، مدرنیته

چکیده

بدن به‌عنوان زیست واقعی هر فرد تحت تأثیر انتظامات و قواعد اجتماعی و بدن‌مندی در فهم ساخت جامعه دارای اهمیت است. پوشش و آرایش به‌عنوان شاخص‌ترین اشکال بدن‌مندی، دارای نقشی محوری در فرایند ساخت و نمایش هویت است و پیامدهای اجتماعی–فرهنگی گسترده‌ای دارد.

پژوهش از نوع کیفی است و براساس نظریهٔ داده‌بنیاد اشتراوس و کوربین با مشارکت ۲۲ جوان ۱۸ تا ۳۵ سالهٔ ساکن مشهد، به روش نمونه‌گیری هدفمند و با رعایت تنوع حداکثری انجام شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات، مصاحبهٔ عمیق بوده است.

یافته‌ها شامل مفاهیم، زیرمقوله‌ها و مقوله‌ها پس از تحلیل چندمرحله‌ای در شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر به همراه راهبردها و پیامدها قرار گرفته‌اند. در شرایط زمینه‌ای هنجارهای فرهنگی متنوع و متعارض و مردسالاری، در شرایط علی فشار هنجارها، گروه‌های مرجع و نارضایتی‌های اجتماعی و در شرایط مداخله‌گر عرضه در بازار و دریافت تأیید اجتماعی مطرح شده‌اند. این شرایط به راهبردهای تلفیق‌گرایی، محوریت سبک پوشش، راحت‌طلبی و پیامدهای درهم‌تنیدگی گونه‌های پوشش و پوشش به‌منزلهٔ نمایش ختم شده است.

پوشش، آرایش و بدن جوانان، روایت داستان زندگی روزمرهٔ آن‌ها است که هر لحظه در جریان مبارزه‌ای مستمر میان انواعی از نیروها در حال تولید و بازتولید است. بدن در این رهگذر محصول درگیری پیچیده میان سنت‌ها، هنجارهای دینی و مدرنیسم است.

استناد: گرجی، سید محمدجواد و گروسی، سعیده و مقصودی، سوده (۱۴۰۵).. پوشش، آرایش و بدن در تقاطع دین، سنت و مدرنیته، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۳)، ۱۴۵-۱۶۱. https://doi.org/10.22059/jisr.2026.405731.1680

نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

ناشر: مؤسسهٔ انتشارات دانشگاه تهران

DOI: https://doi.org/10.22059/jrd.2025.387019.668889

۱. مقدمه و طرح مسئله

تغییرات سبک زندگی در جامعهٔ معاصر ریشه در دگرگونی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اواخر قرن بیستم دارد؛ تحولاتی که از آن‌ها با عنوان گذار از مدرنیسم به پست‌مدرنیسم یاد شده است (بینکلی، ۲۰۰۷: ۱۱۳). یکی از مهم‌ترین ابعاد این دگرگونی، انتقال مرکز ثقل جامعه از تولید به مصرف و از اقتصاد به فرهنگ بوده است. در این بستر، مدیریت بدن برساختی اجتماعی است که با مفاهیمی چون قدرت، فرهنگ و هویت درهم‌تنیده است (سله، ستر و وییگ، ۲۰۲۱: ۶). بدن نه‌فقط مقوله‌ای زیستی، بلکه امری نمادین است که روابط قدرت، مناسبات طبقاتی و هویت‌های فردی و جمعی بر آن شکل می‌گیرند و از طریق آن بازنمایی می‌شوند. این رویکرد با به‌چالش‌کشیدن دوگانهٔ سنتی جسم و ذهن، بر این نکته تأکید دارد که بدن در فرایندهای اجتماعی و فرهنگی تولید می‌شود و مناسبات قدرت و هنجارها در بازتولید آن نقش دارند. مفهوم بدن‌مندی نیز نشان می‌دهد بدن نه‌تنها وسیلهٔ کنش اجتماعی، بلکه محصول و بازتاب ساختارهای اجتماعی و فرهنگی است (شیلینگ، ۱۴۰۰: ۴۳).

پوشش و آرایش، به‌عنوان صورت‌هایی آشکار از بدن‌مندی، در ساخت و نمایش هویت فردی و گروهی نقش دارند و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گسترده‌ای ایجاد می‌کنند (تاناکا، ۲۰۲۲: ۸). پوشش، به‌مثابهٔ مجموعه‌ای از عناصر مکمل بدن، آگاهانه یا ناآگاهانه پیام‌هایی به دیگران منتقل می‌کند و بر شکل‌گیری برداشت‌های اجتماعی اثر می‌گذارد (جانسون، لنون و راد، ۲۰۱۴: ۹). آرایش نیز از راه‌های عینیت‌یافتن هنجارهای اجتماعی است و می‌تواند در پیوند با معیارهای زیباییِ برساختهٔ اجتماعی قرار گیرد؛ معیارهایی که رسانه‌ها، تبلیغات و صنعت مد در ترویج آن‌ها نقش دارند (ال‌سامیدای و همکاران، ۲۰۲۱: ۸۹). در عین حال، آرایش و پوشش ممکن است برای انطباق با معیارهای رایج یا، برعکس، برای فاصله‌گیری از آن‌ها و بیان هویت فردی و گروهی به کار روند (وان‌کرک‌هوون، ۲۰۲۳: ۶۵۴). این مسائل در دورهٔ جوانی اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کنند؛ زیرا جوانان در این دوره با فرایند هویت‌یابی و تعریف خود در برابر انتظارات متنوع اجتماعی روبه‌رو هستند. ازاین‌رو، مطالعهٔ فرهنگ جوانان و کردارهای روزمرهٔ آنان می‌تواند به فهم رابطهٔ ساختار و عاملیت و چگونگی پیوند الگوهای اجتماعی با کنش‌های فردی کمک کند.

پژوهش‌های تجربی متعددی در ایران به ابعاد گوناگون جامعه‌شناسی بدن، مدیریت بدن، پوشش و آرایش پرداخته‌اند. رضوی‌زاده و همکاران (۱۳۹۶)، بر پایهٔ مصاحبه‌های عمیق با ۳۸ زن ۱۸ سال به بالای مشهدی، نشان دادند مصرف‌کنندگان، مصرف‌های تظاهری خود را با پنج نوع توجیه هویتی، روان‌شناختی، اقتصادی، نظارتی و عادت‌واره‌ای موجه می‌سازند. حیدری چروده و کرمانی (۱۳۸۹) نیز با پیمایش ۸۰۰ جوان ۱۸ تا ۳۰ سالهٔ مشهدی به این نتیجه رسیدند که با تحول باورهای زیباشناختی از الگوهای سنتی به الگوهای جدید، نارضایتی از تصویر بدن افزایش می‌یابد و تمایل به دستکاری بدن بیشتر می‌شود.

در پژوهش سلطانی‌بهرام و قربانی (۱۴۰۳)، پیمایش ۱۸۲ دانشجوی دختر دانشگاه ارومیه نشان داد ارزش‌های مادی‌گرایانه با شیءانگاری بدن رابطهٔ مثبت و معنادار دارد (r=۰٫۳۰۷) و ۱۱ درصد از تغییرات شیءانگاری بدنی را تبیین می‌کند. گروسی و بناحسین‌پور (۱۴۰۴) نیز با تحلیل نشانه‌شناختی تصاویر ده بلاگر زن پلاس‌سایز ایرانی در اینستاگرام نشان دادند که نمایش بدن‌های چاق می‌تواند در راستای گسترش مثبت‌اندیشی بدنی باشد؛ هرچند این کنش ممکن است به نادیده‌گرفتن خطرهای مرتبط با چاقی نیز بینجامد. مدنی قهفرخی و صفری (۱۳۹۹)، با استفاده از پدیدارشناسی تفسیری روایت‌های ۲۶ زن سنندجی، شش مقولهٔ بدن به‌مثابهٔ ناموس، ابژهٔ جنسی، ابزار سلطهٔ نمادین مرد، دستگاه بازتولید نسل، سرمایه‌ای جنسی و بدن علیه پدرسالاری را استخراج کردند. یافته‌های آنان نشان داد وضعیت حاکم بر بدن زنان بیش از آنکه نتیجهٔ انتخاب جمعی آنان باشد، امری ابژکتیو و ریشه‌گرفته از وضعیت اجتماعی‌ـتاریخی است. همچنین، کاروانی و شیرین‌کام (۱۴۰۵) دریافتند که پوشش و حجاب در نظام معنایی دختران دانشجو

نه کنشی منفعل، بلکه عرصه‌ای کنش‌مند و انتخاب‌محور برای بازآفرینی خود، بازاندیشی بدن و مقاومت نرم یا چانه‌زنی نمادین در برابر گفتمان‌های الزام‌آور است.

مجموع این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که مدیریت بدن و پوشش در جامعهٔ ایران در پیوند با نیروهای اجتماعی، فرهنگی، رسانه‌ای و اقتصادی شکل می‌گیرد. زنان و جوانان در مواجهه با هنجارهای گاه متعارض، راهبردهای متفاوتی اتخاذ می‌کنند و بدن می‌تواند به عرصه‌ای برای نمایش هویت، کسب منزلت، مقاومت یا تثبیت موقعیت اجتماعی تبدیل شود. بااین‌حال، بخش مهمی از پژوهش‌های پیشین بر یکی از ابعاد این پدیده، مانند مصرف بدن، تصویر بدنی، شیءانگاری، پوشش یا بازنمایی بدن در رسانه‌ها، متمرکز بوده است. حتی پژوهش‌هایی که به حجاب و پوشش پرداخته‌اند، کمتر بررسی کرده‌اند که پوشش، آرایش و مدیریت بدن چگونه در پیوند با یکدیگر و در تقاطع دین، سنت و مدرنیته در ساخت و نمایش هویت جوانان نقش می‌یابند. بنابراین، خلأ پژوهشی حاضر نه فقدان مطالعات دربارهٔ بدن یا پوشش، بلکه کمبود پژوهشی است که این ابعاد را به‌صورت هم‌زمان و در بستر تجربه‌های روزمرهٔ جوانان بررسی کند.

مشهد، به‌عنوان دومین کلان‌شهر ایران، بستری مهم برای مطالعهٔ بدن‌مندی و عناصر مرتبط با آن فراهم می‌آورد؛ بستری که در آن ارزش‌های سنتی و دینی با جریان‌ها و الگوهای مدرن فرهنگی مواجه می‌شوند و این هم‌نشینی می‌تواند در انتخاب‌های روزمرهٔ جوانان تنش‌ها و چانه‌زنی‌هایی ایجاد کند. مسئلهٔ پژوهش حاضر از اینجا ناشی می‌شود که جوانان چگونه در چنین میدان اجتماعی پیچیده‌ای، از طریق ترکیب و تنظیم راهبردهای پوشش، آرایش و مدیریت بدن، هویت خود را می‌سازند و به نمایش می‌گذارند. پژوهش حاضر با رویکردی کیفی و بهره‌گیری از نظریهٔ داده‌بنیاد می‌کوشد این فرایند را واکاوی کند و نشان دهد جوانان مشهدی چگونه میان انتظارات دینی و سنتی، الگوهای مدرن و ترجیحات فردی خود معناپردازی و کنش می‌کنند.

۲. ملاحظات نظری

در نظریهٔ بدن‌مندی، نحوهٔ جان‌بخشی، مادی‌شدن و موقعیت‌یابی تجربه‌ها از طریق بدن مطالعه می‌شود. برخلاف رویکردهای دوگانه مانند ذهن–بدن، این نظریه بر تعامل پیچیده و پیوستهٔ بدن و محیط اجتماعی–فرهنگی تأکید دارد. بدن میدانی زیستی–اجتماعی است که هم محصول ساختارها و مناسبات قدرت است و هم عاملیت و دخالت در تولید و بازتولید هویت‌ها و معناها را ممکن می‌سازد (بوریچکا، میرآگال و بانوس،[1] ۲۰۲۱: ۲۳۱). بدن فقط یک ماشین فیزیولوژیک نیست، بلکه حامل دانش، فرهنگ و کنش اجتماعی است. پوشش و آرایش، بعدی ملموس و نمادین از بدن‌مندی هستند که نشان می‌دهند چگونه افراد با بدن خود و جامعه‌ای که در آن زیست می‌کنند، در تعامل پویا قرار دارند. لباس و آرایش، به‌مثابهٔ بخشی از تجربهٔ بدن احساس می‌شوند که بر ادراک، هویت‌یابی و کنش‌های روزمره اثر می‌گذارند، پیام‌های اجتماعی و فرهنگی را منتقل می‌کنند و نمادهایی هستند از تعلق به گروه‌های خاص، هویت‌های فرهنگی، جنسیت، وضعیت اجتماعی و باورهای مذهبی. جامعه‌شناسی بدن با طرح مفهوم نقشهٔ فرهنگی، نگاه مشترک اعضای یک گروه اجتماعی به بدن را که در فرایند اجتماعی‌شدن درونی می‌شود، مطرح کرده است. این نگاه مشترک، به افراد درکی کلی از چگونگی ساختار بدنشان و نحوهٔ کارکرد آن ارائه می‌دهد. نارضایتی از بدن و تأثیرپذیری از فشارهای خارجی فرهنگی و اجتماعی ناشی از آن، افراد را به رفتارهای مختلفی در جهت نزدیکی به تصاویر ایدئال عرضه‌شده وامی‌دارد (تامپسون و همکاران[2]، ۲۰۰۳: ۶۱).

1 Burychka, Miragall & Banos
2 Thompson et.al

بدن در اثبات‌گرایی با معرفت‌شناسی و شناخت جهان پیوند غیرمستقیم دارد. در این رویکرد، شناخت به دو حوزهٔ متمایز دریافت‌های حسی از جهان بیرونی و استدلال عقلی تقسیم می‌شود و محسوساتی مانند بدن فقط با استدلال عقلی قابل‌فهم‌اند. در پدیدارشناسی، بدن فارغ از استدلال عقلی، جزوی از تجربهٔ سوژه است. در این رویکرد، تمرکز اصلی بر سوژه‌ای بدن‌مند است که با جهان مواجه می‌شود. بحث اصلی، تجربه و مجاورت بدنی فرد با جهان است و ادراک جهان، حاصل درهم‌تنیدگی همهٔ حس‌ها با هم و با جهان است. هوسرل بدن را واسطهٔ تجربه و درک قلمداد می‌کند و معتقد است سوژه‌ها خود را روان-تنی درک می‌کنند که پایه‌ای برای شکل‌دهی به همهٔ امور و ابژه‌های دیگر تلقی می‌شود. از دیدگاه مرلوپونتی نیز بدن، نقشی اولیه و اساسی در درک جهان دارد؛ چیزی است که نزدیک من است و هرگز نمی‌تواند در برابر من ظاهر شود. بوردیو تأکید بر بدن در جامعهٔ نوین را نشانه‌ای از کارکردی‌شدن ظاهر آن می‌داند که نتیجهٔ اتصال اجتماع با بدن است (فرانکو[1]، ۲۰۰۸: ۲۶). از دیدگاه شیلینگ، بدن انسان در بدو تولد از نظر اجتماعی و زیستی، پروژه‌ای ناتمام است و در طول زندگی از طریق فرایندهایی که هم‌زمان زیستی و اجتماعی است تغییر می‌یابد. نهادهایی که ما را احاطه کرده‌اند، روابطی که در آن‌ها وارد می‌شویم و عاداتی که ایجاد می‌کنیم، همگی بر ظاهر، ظرفیت و معانی مرتبط با بدن ما تأثیر می‌گذارند. اگرچه برخی تغییرات بدنی آگاهانه صورت می‌پذیرند، اما اغلب در شرایطی رخ می‌دهند که افراد کنترل چندانی بر آن ندارند (شیلینگ[2]، ۲۰۰۸: ۱).

۳. روش پژوهش

پژوهش از نوع کیفی با تکنیک نظریهٔ داده‌بنیاد اشتراوس-کوربین، با مشارکت ۲۲ نفر از جوانان ۱۸ تا ۳۵ سالهٔ ساکن شهر مشهد طی سال‌های ۱۴۰۲ و ۱۴۰۳ انجام گرفت. روش نمونه‌گیری، نظری[3] و مبتنی بر انتخاب افراد متنوع برای دستیابی به اشباع نظری بود. فرایند واکاوی اطلاعات، با تشریح محتوای مصاحبه از زبان مشارکت‌کنندگان برای رسیدن به دیدگاه آنان، به‌صورت کامل و با بیان جزئیات اجرا شد. اعتبار و روایی پژوهش از طریق تکنیک‌های باورپذیری، اتکاپذیری، تأییدپذیری و انتقال‌پذیری تأمین شد. برای باورپذیری، ارتباط گسترده‌ای با مشارکت‌کنندگان در میدان تحقیق و در فرایند مصاحبه برقرار شد و با استفاده از تکنیک زاویه‌بندی[4]، استفاده از منابع مختلف مرتبط مانند مقالات، کتب، فیلم‌های مستند، رسانه‌های خبری و خبرگان مورد نظر قرار گرفت. برای اتکاپذیری، کدگذاری‌ها با اخذ مشاوره‌های لازم مورد بازبینی‌های مکرر قرار گرفت. برای تأییدپذیری، از طریق یادداشت‌کردن جزءبه‌جزء گفتگوها و ارائهٔ جزئیات کافی به مشارکت‌کنندگان، ارزیابی درستی از اطلاعات گردآوری‌شده صورت گرفت و برای انتقال‌پذیری، توصیف کامل زمینه و شرایط پژوهش و جزئیات کامل مصاحبه با مشارکت‌کنندگان، براساس مقایسهٔ تحلیلی ساختار کدها، تم‌های استخراج‌شده با اطلاعات خام به‌صورت مستمر انجام شد.

جدول ۱. مشخصات مشارکت‌کنندگان

نام مستعار	تحصیلات	وضعیت تأهل	شغل
مریم	دیپلم تجربی	مجرد	آزاد
محمد	کارشناسی حقوق	طلاق‌گرفته	خانه‌دار
حسین	حوزوی	متأهل	خانه‌دار

1 Franco
2 Shilling
3 Theoretical sampling
4 Triangulation

نام مستعار	تحصیلات	وضعیت تأهل	شغل
فهیمه	کارشناس ارشد مدیریت	متأهل	کارمند
ابوالفضل	دیپلم کامپیوتر	مجرد	آزاد (امنیت شبکه)
عرفان	دیپلم ریاضی	مجرد	دانش‌آموز
مصطفی	دیپلم ریاضی	مجرد	راننده
محمدرضا	کارشناس پرستاری	مجرد	تجارت
فرشته	سیکل	متأهل	رانندهٔ سنگین
سعید	دیپلم	ازدواج مجدد	خانه‌دار
زهرا	سیکل	متأهل	آنلاین شاپ
تکتم	کاردان ادبیات فارسی	متأهل	خانه‌دار
امیرحسین	کارشناس ارشد فیزیک	مجرد	آزاد
زینب	سیکل	مجرد	سرباز
جمشید	بی‌سواد	متأهل	کارگر گذر
طاها	متوسطه	مجرد	دانش‌آموز
سعید	دیپلم ناقص	متأهل	لوله‌کش
رضا	دیپلم ریاضی	مجرد	پشت کنکور
نجمه	کارشناس نقاشی	متأهل	خانه‌دار
ساناز	دکتری	متأهل	دانشجو
نفیسه	کارشناسی عمران	مجرد	آزاد
ایمان	کارشناسی بهداشت	متأهل	خانه‌دار

۴. یافته‌ها

یافتن مفاهیم، درک پدیده‌ها به‌وسیلهٔ خردکردن اطلاعات به اجزای مفهومی مستقل از طریق تکنیک برچسب‌زدن است. مفاهیم پس از قالب‌بندی، شرایط زمینه‌ای، علی، مداخله‌گر، پیامدها و راهبردهای جوانان در پوشش و آرایش را تشکیل داده‌اند.

۴–۱. شرایط زمینه‌ای

هنجارهای فرهنگی و خرده‌فرهنگی متنوع، متکثر و متعارض: در شرایط زمینه‌ای، هنجارهایی از نوع سنتی، مدرن، تلفیقی و فردگرایانه کنش و واکنش دارند. تبعیت از هنجارهای سنتی الزاماً به معنای اتخاذ رفتاری هدفمندانه و کاملاً آگاهانه نیست، بلکه واکنشی در برابر انواع هنجارهای دیگر است. هنجارهای مدرن با تلاش برای عبور از سنت‌ها و با الهام از هنجارهای فرامرزی، با سرعت و شدت به سنت‌ها می‌تازند و این تعارض را در پوشش و آرایش آشکار می‌کنند. بااین‌حال، تلفیق هنجارها به گروهی از جوانان برای حفظ خود در میانهٔ سنت و مدرنیته کمک کرده است. از وجهی دیگر، چنین هنجارهایی از انواع در مجاورت، دور از فرد، طبقاتی و دارای پیشینهٔ فرهنگی هستند. هنجارهای در مجاورت، به فضای عینی و ملموسی تعلق دارند که فرد آن را مستقیم درمی‌یابد و در آن حضور دارد، مانند محله، مدرسه، محیط کار، خیابان و... . هنجارهای دور از فرد به اینترنت، ماهواره، شبکه‌های اجتماعی، تلویزیون و... مربوط است. هنجارهای ادراک‌شدهٔ فرد از طبقهٔ خود در ترکیب با پیشینهٔ فرهنگی‌اش نیز امور جدی هستند. هنجارهای فردگرایانه

از دیگر سو، سنت و مدرنیته را احاطه کرده است. پوشش یا آرایش، ابزار مناسبی برای تقویت فردگرایی شده و برای افراد رهاوردی از رهاشدگی و گریز از عرصه‌های جمع‌گرا و وحدت‌بخش به ارمغان آورده است: «آدم نباید یه جوری باشه که نگن رعایت نمی‌کنه. مهمه که تو چه محیطی هستی و وضع ظاهرت رو با همون شرایط تطبیق بدی. وقتی می‌خوام برم تو یه محلهٔ قدیمی، باید تیپ خاص همون جا رو بزنم و وقتی قراره برم بالاشهر قضیه فرق می‌کنه» (سعید).

هنجارهای مردسالارانه: چنین هنجارهایی دارای زمینه‌های تأثیرگذاری چندگانه بسته به جنسیت هستند که گاهی مردان و زنان را به انطباق یا تعارض با خود وادار کرده‌اند. در انطباق با مردسالاری، فرد نوعی مردسالاری ملایم را در پس‌زمینهٔ نگرش خود مدنظر داشته و آن را ملاک عمل قرار داده است. این نوع هنجارها، توأم با آزادی‌های بیشتر مردانه و محدودیت‌های بیشتر زنانه ادراک شده‌اند؛ به‌طوری‌که در صورت عدم رعایت هنجارهای معمول و متداول، مردان کمتر از زنان مجازات یا سرزنش می‌شوند. این هنجارها، در پیوند با شرایط زمانه، در حال بازتعریف هستند: «اصلاً دوست دارم یه جوری باشم که مردها بدشون بیاد. اصلاً بدم می‌آد از اینکه یه جوری بپوشم که مثلاً مردها خوششون بیاد. برعکس یه جوری راه می‌رم که حال همه رو بگیرم» (زهرا).

۴-۲. شرایط علی

فشار هنجاری: علی‌رغم تغییرات اجتماعی گسترده، همچنان نفوذ هنجارهای دینی و سنت‌های ایرانی از شرایط علی پوشش و آرایش است و تا حدودی افراد را به پیروی از خود وادار کرده‌اند. براین‌اساس، فرد در بیان علت نوع پوشش خود، باورهای دینی را مبنا دانسته است که اگرچه در افراد گوناگون دارای ریشه‌های یکسان نیست، اما به کنش‌های مشابهی ختم شده است. این ریشه‌ها را می‌توان باور عمیق قلبی، ترس از مجازات‌های اجتماعی و جلب منافع بیشتر دانست. چنین عواملی درمورد مدرنیته هم وجود دارد. این نوع از هنجارها نیز اگرچه دارای تنوع و کثرت هستند، اما ویژگی مشترک همهٔ آن‌ها گرایش ذهنی مثبت به ضرورت انطباق با ارزش‌های جامعهٔ نوین و جدایی‌گزینی از هنجارهای سنتی-مذهبی است. در اینجا بسته به میزان سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی فرد، نوعی بازاندیشی رقیق نسبت به هنجارهای مدرن و سنتی در جریان بوده است. در مواردی، انگیزهٔ الهام‌بخش جوانان در تن‌دادن به هنجارها، باورمندی به آن‌ها نیست، بلکه کسب نوعی پایگاه اجتماعی است که به‌دست می‌آورند. در این معنا، فرد خود را در سطح کنش، پایبند به هنجارهای رسمی پوشش می‌داند، اما در سطح نگرش‌ها فاقد باورهای شناختی انتخابی است و میان ذاتیت و کنش خود، احساس شکاف و فاصله می‌کند. در اینجا نیز نوعی تلفیق هنجارهای دینی با هنجارهای غالب اجتماعی مشاهده شده است؛ به‌گونه‌ای که فرد در سطح رفتار فردی نمازخوان نیست، اما در سطح رفتار اجتماعی، پوشش متعارف اجتماعی را رعایت کرده است. علاوه‌براین، هنجارهای رسمی مانند قواعد سازمانی نیز در سبک پوشش و آرایش فرد، حضور تأثیرگذاری داشته‌اند؛ به‌گونه‌ای که عضویت فرد در سازمانی خاص، جهت‌دهندهٔ سبک او بوده است. نکتهٔ قابل‌توجه این است که جوانان درک روشنی از تنوع سبک‌های پوشش دارند و به‌صورت سیال میان آن‌ها در حرکت‌اند.

جوانان با درکی روشن از وجود سه‌گانهٔ دین، سنت و مدرنیته، مرز میان برخی ارزش‌ها را درک و درونی کرده‌اند. از مهم‌ترین این چندگانگی‌ها تفکیکی است میان دو مفهوم حیا و حجاب در زنان. در اینجا، فرد جایگاه خود را میان دو نظام ارزشی و هنجاری تعیین کرده است: ارزش خویشتن‌داری، نجابت، عفت و حیا در تلفیق با ارزش به‌روزبودن، جذابیت، نوآوری و خاص‌بودن. ارزش‌های نوع اول از دیدگاه فرد متعلق به نظام دینی-سنتی است که در مقابل ارزش‌های مدرن قرار دارند و جوانان در تلاشی مستمر برای گذر میان این دو نظام هستند. میزان موفقیت در گذار موفق از این دو نظام ارزشی-هنجاری تا حد زیادی وابسته به میزان سرمایهٔ فرهنگی و

اقتصادی فرد است: «اگه نظام عوض بشه منم عوض می‌شم، کلاً حجاب رو کنار می‌ذارم. هر جور جوی غالب باشه منم از همون تبعیت می‌کنم. نماز نمی‌خونم، روزه هم نمی‌گیرم.» (فرشته).

نارضایتی‌های اجتماعی: بدن، عرصهٔ نمادین بیان اعتراضات اجتماعی است که از طریق پوشش و آرایش به جامعه ابراز می‌شود. نقش‌آفرینی اعتراضات عمدتاً به نظام حکومتی و طرفداران سنتی آن مربوط می‌شود. نارضایتی از حاکمیت، احساسی نامطبوع را در برخی جوانان نهادینه کرده است که به گریز از هنجارهای متعلق به حاکمیت ختم شده است؛ بنابراین، فرد با درک اینکه می‌تواند با نوع خاصی از آرایش و پوشش، اعتراض خود را به نمایش بگذارد، سبکی از مدیریت بدن را در تقابل با سبک رسمی و مورد تأیید حاکمیت پذیرفته است. مهم‌ترین زمینه‌های نارضایتی از حاکمیت به ناکارآمدی دولت‌ها در کنترل تورم، بیکاری، فقر، کمبود مسکن و کمبود کیفیت آموزش بوده است.

از دیگر زمینه‌های نارضایتی، سبک‌های پوشش و آرایش متداول بوده است. در این شرایط، تن‌دادن به شیوه‌های رایج، برخی جوانان را به‌سمت سبک‌های رقیب سوق داده است. معنای مهم این سبک، نه انتخاب آزادانه، بلکه گریز از وضع رایجی است که فرد از رواج آن ناراضی است؛ بنابراین انتخاب سبک پوشش مدرن، اقدامی اولیه برای فرار از وضعی نامطلوب به‌سوی وضعی جایگزین است. به‌علاوه، احساس نادیده انگاشته‌شدن، فرد را به تلاشی نمادین برای خودنمایی و اثبات جایگاه سوق داده که سهل‌الوصول‌ترین راه آن، سبک مدیریت بدن است: «بدم می‌آد از این بچه‌مذهبی‌ها. دلم می‌خواد همون جوری که می‌خوام تیپ بزنم، مدل فشن دوست دارم، مدلی که بکشه، خیلی خاص و متفاوت با اونا» (ایمان).

سایهٔ گروه‌های مرجع: جوانان در سایهٔ گروه‌های مرجع، بدن خود را ادراک می‌کنند. تنوع چنین گروه‌هایی به تنوع در سبک‌های پوشش و آرایش ختم شده است. در این شرایط، فرد برای تطبیق خود با گروه مرجع و کسب پایگاه اجتماعی، در تلاشی مستمر و ذهنی–عینی است. مهم‌ترین گروه‌های مرجع مجازی را می‌توان شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام و مهم‌ترین گروه‌های مرجع حقیقی را می‌توان محلهٔ زندگی فرد دانست؛ بنابراین فرد برای کسب پایگاه اجتماعی مطلوب مبتنی بر انتظارات ادراک‌شدهٔ گروه مرجع گام برداشته است. گروه‌های مرجع در پندار جوانان، در تقابلی آشکار هستند؛ به‌گونه‌ای که فرد را به‌سوی سبک‌هایی متضاد سوق داده‌اند. به این ترتیب، پیروی از یک گروه مرجع نه به معنای پذیرش آگاهانه، بلکه به معنای گریز از نظام ارزشی–هنجاری گروه مرجع رقیب و متقابل بوده است.

۴–۳. شرایط مداخله‌گر

سبک زندگی سلامت‌محور: بهبود کیفیت زندگی، تأثیرات متنوعی را در سبک زندگی داشته که بدن جلوهٔ بارز آن است. جوانان به سلامت می‌اندیشند، آن را مهم می‌دانند و تلاش می‌کنند فاصلهٔ خود را با آن کاهش دهند. رعایت ملاک‌های سلامت‌محور در سبک زندگی، تحت تأثیر قواعد حاکم بر بازار و طبقهٔ اقتصادی–اجتماعی قرار دارد که عاملی مداخله‌گر در سلامتی است: «جنس لباس و مدل لباس تو سلامتی هم تأثیر داره، تو ورزش و راحت‌بودن هم تأثیرگذاره... اما خوب لباسی که گشادتر باشه، طبیعتاً برای سلامتی خودت بهتره» (مصطفی).

یکی از مهم‌ترین جنبه‌ها فهم و درکی است که جوانان از مفهوم سلامت و مطالبهٔ تندرستی در ویژگی‌های لباس مانند ابعاد، رنگ، وزن و... مورد نظر داشته‌اند. زنان بیش از مردان، در زمینهٔ سبک آرایش، میزان و تعداد دفعات آرایش، مراکز ارائهٔ خدمات آرایش و... دغدغه داشته‌اند. شکلی از تبعیت از گروه‌های مرجع، تابعیت عاطفی از افراد مهم و محبوب است که اغلب درمورد گروه‌های مرجع

سنتی پررنگ‌تر بوده است که به‌صورتی فیزیکی، مشهود و ملموس، فرد را به‌عنوان شعاعی از خود مورد تأثیر و تأثر قرار داده است. فرد در اینجا عمدتاً به‌صورتی مشهود، گروه مرجع را دیده و از آن تبعیت کرده و بازخوردهای سبک پوشش خود را مورد بهره‌برداری قرار داده است: «آقا تو خونه یا لباس زیر رفت‌وآمد می‌کنه، بلوغ زودرس برای بچه‌هاش آورده... مگر پدران ما توی خونه این‌طور می‌پوشیدند» (حسین).

بازار عرصهٔ عرضه و تقاضای کالاهای بدن: در جامعهٔ مصرفی، بدن تحت تأثیر عرضه و تقاضا است. مصرف جنبه‌ای از تمایز شهروندان جامعهٔ مدرن است که در سبک بدن‌مندی آن‌ها جلوه‌گر است. در این شرایط که کالاهای تولیدی متنوع بیش از نیاز مصرف‌کنندگان تولید و عرضه می‌شوند، انواع خاص پوشش متناظر با عرضهٔ آن‌ها در بازار مصرفی توسعه می‌یابند و برعکس، وقتی نوع خاصی از پوشش و آرایش عرضه نمی‌شود یا عرضهٔ آن ممنوع و محدود می‌شود، مصرف آن نوع خاص کمتر و خاص‌تر می‌شود. به همین ترتیب، تمایز و خاص‌بودن موجب ارائهٔ مضاعف سبک‌های ویژه شده و آن‌ها را گسترش داده است. در ادامه، ارائهٔ چنین مدل‌هایی موجب گسترش سبک‌های پوشش متقابل می‌شود و شکاف میان سبک‌های موجود را حفظ می‌کند و آن‌ها را متمایز می‌سازد.

۴-۴. راهبردها

تلفیق‌گرایی در پوشش و آرایش: مرزهای شیشه‌ای میان انواع نظام ارزشی-هنجاری موجب محو مرزهای عینی سبک‌های پوشش شده که تکنیک عینی آن، تلفیق سبک پوشش و آرایش فرد بوده است. تلفیق سنتی و غیرسنتی یا مدرن، مهم‌ترین راهبرد است. این تلفیق در نوع، رنگ و اجزای لباس دیده شده که نتیجهٔ چنین تلفیقی، گذار از یکنواختی به تنوع و از محدودیت به آزادی بیشتر است. به این ترتیب، نوعی سبک زندگی سیال در میانهٔ دین، سنت‌های ایرانی و مدرنیته به وقوع می‌پیوندد که از راهبردهای کنارآمدن با زمانه است؛ بنابراین بخش‌هایی از پوشش سنتی که در هاله‌ای از کهنگی ادراک شده، جای خود را به پوشش غیرسنتی داده که با مفاهیمی مانند جذابیت پیوند خورده است. در چنین شرایطی، تلفیق میان سنتی و جذابیت، تلفیقی میان کهنه و جدید نیز محسوب می‌شود که هریک برای فرد، دارای نظام ارزشی مستقلی قلمداد شده است.

رویکرد تلفیقی دیگر، متناسب‌سازی پوشش و آرایش با مکان و زمان است. فرد برای گذر از هنجارهای متضاد یا متفاوت، به‌کارگرفتن مکان‌ها و زمان‌های گوناگون را برگزیده است؛ زیرا مکان‌ها و زمان‌های گوناگون، هریک به‌دلیل بهره‌مندی از شرایط ارزشی-هنجاری متفاوت، الزامات گوناگونی به‌وجود آورده‌اند که با یکدیگر تناسب ندارند و یکدیگر را نقض می‌کنند: «من لباس ساده و رسمی اما مایل به اسپرت دوست دارم و می‌پوشم. یه مدل میانه از همه چیز بهتره. نه اینکه همه چیز مدل‌های قدیمی یا جدید رو نشه استفاده کرد، اما باید بتونی با شرایط زمانه اوکی باشی» (محمد).

سبک پوشش در کانون تمرکز: سبک پوشش در دیدگاه جوانان، متناظر با مفاهیمی است که بیشترین تأیید اجتماعی را به ارمغان می‌آورد و ابزاری برای مصرفی جهت‌دار در جهانی از روزمرگی و یکنواختی است. بخش قابل‌توجهی از نیاز فرد به دیده‌شدن، ناشی از ناکامی‌های اجتماعی فرد برای کسب پایگاه اجتماعی مطلوب یا تلاش برای ارتقای پایگاه موجود است که موانع تحرک اجتماعی محدود و پیچیده را تا حدودی می‌زداید. در شرایطی که روش‌های مشروع و در دسترس برای پیشرفت، برای جوانان دشوار به‌نظر می‌رسد، تلاش برای به‌دست‌آوردن سبک پوشش، روشی جبرانی به‌نظر می‌رسد؛ زیرا فرد را برای پیوند با طبقات اجتماعی بالاتر و تحرک اجتماعی موفق کمک می‌کند. روش‌های کسب سبک پوشش برای هر جنس متمایز است. زنان عمدتاً با کاهش وزن، لاغری،

تناسب‌اندام، لوازم‌آرایشی، پوشش، رنگ لباس، ابعاد یا ویژگی‌های لباس و مردان با بدن‌سازی، ریش و موی سر، انگشتر، گردنبند، گوشواره و عینک، سبک پوشش را دنبال کرده‌اند. دنبال‌کردن سبک پوشش به دو شکل پیگیرانه و کوتاه‌مدت مشاهده شده است.

مد و برند از دیگر راهکارهای مطالعهٔ سبک پوشش بوده است. مدگرایی مانند نردبان ترقی فرد در سلسله‌مراتب تمایز محسوب شده و برای فرد، امنیت و رضایت به ارمغان آورده است. افرادی که به‌لحاظ طبقهٔ اقتصادی، توانایی خرید برندهای معتبر را داشته‌اند و افرادی که از چنین توانایی‌ای برخوردار نبوده‌اند، در نقطهٔ تلاقی قرار گرفته‌اند؛ زیرا کالاهای اصلی و مشابه، توانایی مشابهی برای ایجاد تمایز بیشتر برای مصرف‌کنندگان دارند. انواع مدهای پوشش و آرایش، ارتباط نزدیک و پیوسته‌ای با طبقات اقتصادی–اجتماعی داشته است.

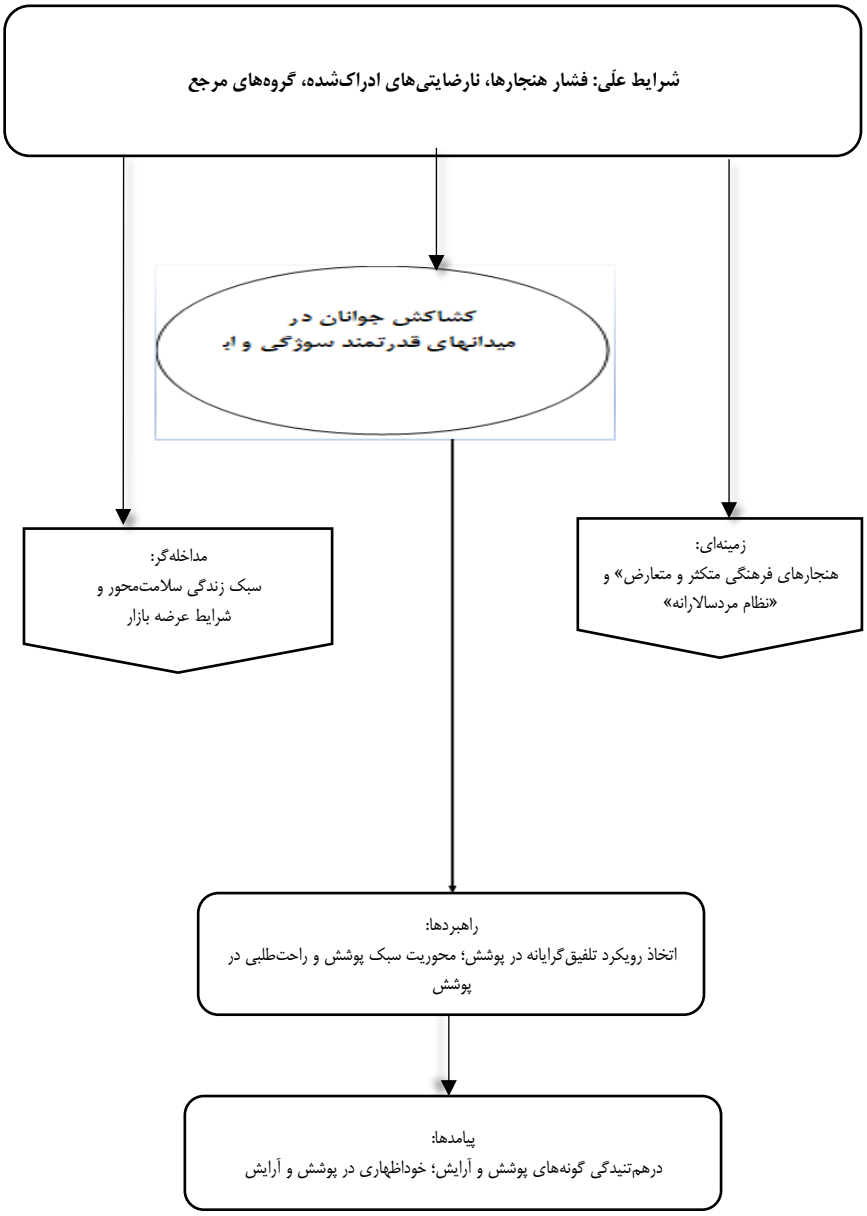
اصالت راحتی: راحت‌طلبی راهبرد محوری جوانان در پوشش و آرایش است. جنس، سایز، قیمت، عرضهٔ فراوان و رنگ، بیشترین جزئیات راحتی از منظر سوژه‌ها بوده است. دغدغهٔ راحتی در مدل لباس برای فرد، آمیزه‌ای از شرایط رضایت‌بخش عینی و ذهنی است؛ زیرا در شرایط عینی، او خود را در مواجهه با بازار و قواعد حاکم بر آن درنظر گرفته است؛ درحالی‌که در شرایط ذهنی، کسب پایگاه اجتماعی مناسب و تأمین مطالبات گروه‌های مرجع را نیز درنظر داشته است. راحتی رابطه‌ای نزدیک با مدگرایی و نیز با تلفیق سنت، دین و مدرنیته دارد: «خیلی از جنس‌های ترک که گرون‌تر هستن، خوب جنسشون واقعاً عالیه. خیلی از جنس‌های ایرانی هم خوبن، اما خوب آدم پول بیشتری بده برای سلامتی و رفاه خودش هزینه کرده» (نعیمه).

۴–۵. پیامدها

درهم‌تنیدگی سبک‌های پوشش: جوانان در فضای زیست خصوصی خود، تابع هنجارهایی مبتنی بر تجربهٔ حس رهایی، بی‌قاعدگی، آسودگی کامل، بی‌نظمی و در محیط نیمه‌رسمی بیرون از خانه، ملتزم به هنجارهایی محدودیت‌آفرین، نظارت‌کننده و مبتنی بر فشارهای اجتماعی هستند و این تعارض هنجاری را در میدان‌های اجتماعی گوناگون درک کرده‌اند. هنجارهای چندگانه در محله‌های گوناگون نیز وجهی از درهم‌تنیدگی بوده است؛ زیرا محله‌ها دارای هنجارها و ارزش‌های گوناگون هستند. وجه دیگر درهم‌تنیدگی، درک هنجارهای چندگانه در اندام‌ها است که عموماً درمورد جنس مؤنث بیشتر دیده می‌شود. وجود هنجارهای فرهنگی متکثر و متعارض، گستردگی شبکه‌های اجتماعی، انبوهی از تنش‌های ادراک‌شده در زندگی فرد و تنوع گروه‌های مرجع در ایجاد چنین درهم‌تنیدگی‌هایی نقش داشته‌اند. درهم‌تنیدگی، دامنهٔ آزادی‌های تصورشدهٔ فرد را افزایش داده و در بعد ذهنی و عینی، پهناوری بیشتری از روش‌های زندگی را به ارمغان آورده است. در چنین شرایطی، انواع انتخاب‌ها علی‌رغم احساس پهناوری و گستردگی، دارای فاصله‌ای اندک از یکدیگر تصور شده‌اند. میزان سرمایهٔ فرهنگی فرد، حجم و ترکیب سرمایه‌های فرد، شرایط حاکم بر عرضه و تقاضا و نظام هنجارهای گوناگون و متنوع در این پیامد تأثیر و تأثر فراوانی داشته‌اند: «من عاشق دوچرخه‌سواری هستم، ولی بعدش گذاشتم کنار؛ چون تو محله‌های پایین اصلاً نمی‌تونن ببینن یه زن داره ورزش می‌کنه. اون‌قدر تیکه بارش می‌کنن که خسته می‌شه. ولی خوب تو محله‌های بالاشهر این خیلی طبیعیه» (مریم).

بدن به‌منزلهٔ عرصهٔ نمایش: بدن به فراگیرترین بخش نمادین سبک زندگی جوانان تبدیل شده است. جنبهٔ نمادین بدن موجب بهبود سرمایهٔ نمادین و فرهنگی فرد شده و برای او امکان حرکت جهشی در سلسلهٔ مراتب اجتماعی را آسان‌تر کرده است. انواع پوشش و آرایش که به انواع هنجارهای فرهنگی و خرده‌فرهنگی تعلق دارند، به انواعی از نمادها در پوشش و آرایش تبدیل شده‌اند و به تثبیت جایگاه اجتماعی فرد در گروه، دریافت تأیید اجتماعی از گروه‌های مرجع و تطبیق با هنجارهای پذیرفته‌شده یا رایج

کمک کرده‌اند. خیابان و شبکه‌های اجتماعی، عرصه‌های نمایش بدن هستند. فضای مجازی به‌دلیل گمنامی و امکان وسیع معرفی خویش، آزادی‌های فراگیر، سهولت و ارزانی، شکل جذاب‌تری برای عرضهٔ خویش است. «الان تو اینستاگرام و تلگرام، خیلی از دخترها مخصوصاً اونی نیستن که در حالت عادی باشن. اینجا رو مثل ویترین می‌دونن» (ابوالفضل).

مدل ۱. مدل پارادایمی پژوهش

۵. بحث و نتیجه‌گیری

با استفاده از نظریات جامعه‌شناختی، تا حدودی می‌توان یافته‌های پژوهش را توضیح داد؛ به‌ویژه براساس رویکرد مصرف رقابت‌آمیز وبلن، رویکرد بیان فردیت‌ها در فرهنگ عینی زیمل، رویکرد وبر دربارهٔ منزلت و طبقات اجتماعی، رویکرد خرده‌فرهنگی مک‌کی، رویکرد بوردیو دربارهٔ ذائقه، میدان‌ها و عادت‌واره‌ها و بحث شیلینگ پیرامون پروژهٔ ناتمام بدن و دخالت ساختارها در به‌تمامیت‌رساندن آن. از دیگر سو، فرهنگ و شیوه‌های متکثر زندگی در ایران، نیازمند مطالعات دقیق‌تر و عمیق‌تری است که اتکای صرف به نظریات نمی‌تواند به تشریح ابعاد آن بپردازد. علی‌رغم انتشار ارزش‌های جهانی به ابعاد گوناگون حیات اجتماعی مردم جهان، همچنان قدرت سنت‌ها و هنجارهای غیرمدرن، محسوس و قابل‌توجه هستند که در تقابل یا تعامل با مدرنیسم، به حیات خود ادامه داده‌اند و علی‌رغم بازاندیشی‌های صورت‌گرفته در آن‌ها، همچنان قدرت شکل‌دهی به سبک زندگی اقشار گوناگون اجتماعی را دارند. درنتیجه حضور قدرتمند سه منبع هنجارآفرین، بدن در تقاطعی از هنجارهای متکثر و متعارض، راهبری می‌شود که فرد، خانواده، محیط و دهکدهٔ جهانی، اضلاع چهارگوش آن هستند و عینیت و ذهنیت فرد را تحت سلطهٔ خود گرفته‌اند.

یافته‌های پژوهش، شواهدی برای نظریهٔ شیلینگ محسوب می‌شود، آنجا که گفته بود بدن توسط گفتمان بنا شده و پدیده‌ای چندبعدی و کاهش‌ناپذیر به فیزیولوژی یا جامعه است. بدن، سامانی فراتر از جهان فیزیکی دارد که از جهت کارکردی به جهان فیزیکی وابسته است و در کشاکش شراکت در جهان و تعاملات اجتماعی، متعین می‌شود. بدن عرصه‌ای برای درهم‌آمیختگی و گذاری موفق به تعامل موفق با شرایط پیرامونی است. در این شرایط، با نفوذ و تهاجم گستردهٔ شبکه‌های اجتماعی و اینترنت در زندگی عمومی و خصوصی، فرد بار دیگر در گستره‌ای پهناور از دنیای ایده‌ها و تفکرات جهانی غوطه‌ور شده که او را برای تطابق حداکثری با ارزش‌های فراسنتی، به‌سوی خود فرامی‌خوانند. در چنین فرایندی، بدن به حلقهٔ میانی منش و میدان‌های اجتماعی تبدیل شده است. آنچه عامل بیرونی تأثیرگذاری بوده، نارضایتی‌هایی اقتصادی بوده است. در این شرایط، تلفیق ارزش‌ها و هنجارهای زندگی، چندگوشگی‌های زندگی را ایجاد کرده است.

در میدان پوشش و آرایش، پیروی یا تعارض با مقررات، مردسالاری، الگوهای هنجاری متنوع، طبقات اقتصادی و فرهنگی، و قضاوت‌های اجتماعی، به منش‌ها جهت داده‌اند. جوانان بدن را در شرایطی ادراک می‌کنند که هنجارهای متقابل، بدن را در میانهٔ قضاوت‌های سیال و متکثر قرار داده است. نتیجهٔ چنین تفاوت‌هایی در قضاوت‌های اجتماعی، رفتارهای بعدی فرد و ادراک فرد از قضاوت دیگران را در چرخهٔ بازتولید کنش وارد می‌سازد و منش او را دستخوش تحول ساخته است. ادراکی از تنوعی بی‌پایان در انتخاب‌های ممکن در میدان پوشش، اگرچه واقعاً وجود ندارد، اما به روحیهٔ نارضایتی یا نیاز مداوم به تغییر دامن زده است. در این میدان آشفته، نقش اینترنت نیز در زمینهٔ ادراک چندگانگی‌ها و شکاف‌های اجتماعی قابل‌توجه است.

بدن جوانان عرصهٔ تاخت‌وتاز ارزش‌های سنتی مانند مردسالاری قرار گرفته است. مردسالاری در مردان، به آزادی حداکثری و مجازات حداقلی کمک کرده است و زنان علی‌رغم رسیدن به آزادی‌هایی بیشتر از نسل‌های گذشته، در صورت عدم رعایت هنجارها و قوانین با مجازات‌های حداکثری روبه‌رو می‌شوند. همین سطح عدم پذیرش، نوعی مبارزه با نظام هنجاری سنتی و قانونی محسوب شده و به گسترش بدن‌مندی مدرن کمک کرده است. علی‌رغم هجوم افسارگسیختهٔ مدرنیسم به تمام ابعاد زندگی، جوانان همچنان قیدوبندهای سنت‌های دیرین ایرانی و بخش‌های نمادین دین را توأمان، داوطلبانه و به‌اجبار حفظ و سعی می‌کنند به فرمولی برسند که ضمن حفظ احساس آزادی‌های فردی، آن‌ها را در میانهٔ مثلث دین، سنت‌ها و مدرنیسم پیش براند.

سپاسگزاری: مقالهٔ مستخرج از رسالهٔ دکتری نویسندهٔ اول با عنوان «واکاوی سبک زندگی جوانان ۱۸–۳۵ سالهٔ ساکن شهر مشهد» گروه علوم اجتماعی دانشگاه شهید باهنر کرمان. از گروه علوم اجتماعی این دانشگاه تشکر می‌کنیم. همچنین قدردان عوامل نشریهٔ مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران هستیم.

تعارض منافع: بنا بر اعلام نویسندگان، در این مقاله تعارض منافعی وجود ندارد.

منابع

حیدری چروده، مجید و کرمانی، مهدی (۱۳۸۹). رابطه باورهای زیباشناختی با تصویر ذهنی از بدن و نحوه مدیریت ظاهر در جوانان (مورد مطالعه: جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله ساکن شهر مشهد). مطالعات اجتماعی ایران، ۴(۴)، ۱۱۵–۱۴۴.

رضوی‌زاده، نغمه؛ یوسف‌زاده، علی؛ پهلوان، حامد و سعیدی، علی‌اصغر (۱۳۹۶). توجیه مصرف مفاخرت‌آمیز: مطالعه موردی مصرف کالاها و خدمات مدیریت بدن در میان زنان شهر مشهد. راهبرد فرهنگ، ۱۰(۳۸)، ۴۱–۶۹.

سلطانی بهرام، سعید و قربانی، دانیار (۱۴۰۳). ارزش‌های مادی‌گرایانه و شیءانگاری بدن (مورد مطالعه: دانشجویان دختر دانشگاه ارومیه). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۳(۱)، ۷۳–۸۹. https://doi.org/10.22059/jisr.2024.366063.1445

شیلینگ، کریس (۱۴۰۰). بدن و نظریه اجتماعی (ترجمه حمید شهرکی). تهران: نشر انسان‌شناسی.

کاروانی، عبدالطیف و شیرین‌کام، اسحق (۱۴۰۵). حجاب به‌مثابهٔ میدان منازعهٔ معنایی: واکاوی نظام معنایی دانشجویان دختر از پوشش. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۵(۱)، ۱۵۷–۱۷۶. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.401697.1658

گروسی، سعیده و بناحسین‌پور، آیدا (۱۴۰۵). تحلیل کنش‌های زنان بلاگر پلاس‌سایز ایرانی (با تأکید بر جنبش مثبت‌اندیشی بدن در اینستاگرام). جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷(۱)، ۱–۱۸. https://doi.org/10.22034/scart.2025.140757.1470

مدنی قهفرخی، سعید و صفری، کیهان (۱۳۹۹). بدن زیسته: کشاکش جامعه و بدن (واکاوی پدیدارشناختی روایت زنان از بدن). مطالعات جامعه‌شناختی، ۲۷(۱)، ۲۸۹–۳۱۳. https://doi.org/10.22059/jsr.2020.78518

References

Karevani, A., & Shirinkam, E. (2025). Hijab as a Field of Meaning Contest: An Examination of Female Students' Meaning System of Modest Dress. Journal of Social Studies and Research in Iran, 15(1), 157-176. https://doi.org/10.22059/jisr.2025.401697.1658 (*In Persian*)

Al-Samydai, A., Hajleh, M. N., Othman, M. A., Marie, D., Altatar, E., Taher, H., & Al-Samydai, M. (2021). Make-up effects: Psychological and sociological perspective. *International Journal of Pharmaceutical Research*, *13*(1).

Binkley, S. (2007). Governmentality and Lifestyle Studies. *Sociology Compass*, *1*, 111-126. https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2007.00011.x

Burychka, D., Miragall, M., & Baños, R. M. (2021). Towards a comprehensive understanding of body image: Integrating positive body image, embodiment and self-compassion. *Psychologica Belgica*, *61*(1), 248. https://doi.org/10.5334/pb.1057

Franco, J. (2008). Extreme Makeover. *Television & New Media*. https://doi.org/10.1177/1527476408323339

Garousi, S., & Banahosseinpour, A. (2026). Analysis of the actions of Iranian plus-size female bloggers (with an emphasis on the body positivity movement on Instagram). *Sociology of Culture and Art*, *7*(1), 1-18. https://doi.org/10.22034/scart.2025.140757.1470 (*In Persian*)

Heidari Charvadeh, M., & Kermani, M. (2010). The relationship between aesthetic beliefs, body image, and appearance management among young people (Case study: 18- to 30-year-olds in Mashhad). *Iranian Journal of Social Studies*, *4*(4). (*In Persian*)

Johnson, K., Lennon, S. J., & Rudd, N. (2014). Dress, body and self: Research in the social psychology of dress. *Fashion and Textiles*, *1*(1), 1-24. https://doi.org/10.1186/s40691-014-0020-7

Madani Ghahfarokhi, S., & Safari, K. (2020). The Lived Body: The Tension Between Society and the Body (A Phenomenological Analysis of Women's Narratives of the Body). *Sociological Studies*, *27*(1), 289-313. https://doi.org/10.22059/jsr.2020.78518 (*In Persian*)

Razavizadeh, N., Yousefi, A., Behravan, H., & Saeidi, A. A. (2017). Justifying Conspicuous Consumption: A Case Study of Body Management Goods and Services Consumption Among Women in Mashhad. *Cultural Strategy*, *10*(38), 41-69. (*In Persian*)

Sæle, O. O., Sæther, I. K., & Viig, N. G. (2021). The ideal body: A social construct Reflections on body pressure and body ideal among students in upper secondary school. *Frontiers in Sports and Active Living*, *3*. https://doi.org/10.3389/fspor.2021.727502

Shilling, C. (2008). *Changing bodies: Habit, crisis and creativity*. SAGE Publications.

Shilling, C. (2021). *The Body and Social Theory* (H. Shahraki, trans.). Tehran: Anthropology. (*In Persian*)

Soltani-Bahram, S., & Ghorbani, D. (2024). Materialistic Values and Body Objectification (Case Study: Female Students at Urmia University). *Social Studies and Research in Iran*, *13*(1), 73-89. https://doi.org/10.22059/jisr.2024.366063.1445 (*In Persian*)

Tanaka, K. M. (2022). On the Body: Makeup, Clothing, and Hansen's Disease as Identity. *M/C Journal*, *25*(4). https://doi.org/10.5204/mcj.2919

Thompson, T., Dinnel, D. L., & Dill, N. J. (2003). Development and validation of a body image guilt and shame scale. *Personality and Individual Differences*, *34*(1), 59-75. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00026-0

Vankerckhoven, L., Raemen, L., Claes, L., Eggermont, S., Palmeroni, N., & Luyckx, K. (2023). Identity formation, body image, and body-related symptoms: Developmental trajectories and associations throughout adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 52(3), 651-669. https://doi.org/10.1007/s10964-023-01760-3

.